

Inundacions i societat al baix Ter

Les valls i planes d'inundació dels rius han estat des de sempre àrees atractives per al poblament i l'explotació dels seus recursos. Els sòls al·luvials són més fèrtils, els rius garanteixen l'abastiment urbà, les comunicacions són fàcils i l'accessibilitat i el poblament propicien la instal·lació d'indústries, comerços i altres activitats productives. Aquest ha estat el cas de la conca del Ter: al llarg dels seus 195 quilòmetres de recorregut, un reguitzell de poblacions s'ha afincat a les seves voreres, i mentre una forta implantació urbana i industrial ha tingut lloc en el seu alt i mig, un intens aprofitament agrícola ha caracteritzat el curs baix, la plana de l'Empordà.

El Baix Ter es troba situat a la comarca del Baix Empordà, també reconeguda popularment com l'Empordanet, que al mateix temps correspon al sector nord del litoral mediterrani català. Aquest territori és format per una extensa plana on abunden petits turons que ajuden a conformar uns riquíssims i variats conjunts paisatgístics. Els termes municipals que formen el Baix Ter són Torroella de Montgrí, Gualta, Ullà, Serra de Daró, la Tallada d'Empordà, Verges, Colomers i Jafre. La plana té el seu origen en la sedimentació dels materials al·luvials aportats, pel riu Ter, principalment.

L'activitat econòmica principal del Baix Ter ha estat l'agricultura, gràcies a l'elevada fertilitat dels sòls al·luvials. En els darrers anys, però, aquest espai ha sofert una reestructuració territorial deguda a una transformació en la seva economia tradicional de base agrària. Així, a partir de la dècada de 1960, es produeix la irrupció del turisme de masses, el qual modifica en bona part les estructures establertes especialment al litoral.

Les inundacions provocades pel Ter han estat des de sempre un problema endèmic per a les terres properes al riu. L'acció antròpica en aquest espai, caracteritzada bàsicament per l'ocupació de les lleres del riu i per la construcció d'obres d'infraestructura, ha modificat al llarg dels anys el risc d'inundació. Al ma-

Dolors Roset

Vista de Torroella de Montgrí
i part de la plana del Baix Ter
des del Castell de Santa Caterina.

DOLORS ROSET

teix temps, s'ha intentat minimitzar els efectes dels aiguats, a través de diverses mesures d'adaptació, realitzades des del mateix moment de l'ocupació d'aquest espai.

La vulnerabilitat i l'adaptació de les societats humanes a les avingudes dels rius han variat al llarg dels anys en funció del tipus de model d'organització social i territorial. Així, en el Baix Ter, es distingeixen dos models d'organització espacial: el denominat «agrari» o tradicional, i el definit com «agro-turístic» o modern.

El risc d'inundació en el model agrari o tradicional

La vulnerabilitat de les societats agràries a les inundacions és determinada per l'ocupació de l'espai inundable per a finalitats agrícoles i, per la instal·lació dels assentaments humans permanents. Històricament, en aquesta plana d'inundació hi havien abundat estanyos poc profunds i altres terres periòdicament ocupades per l'aigua i alimentades pels desbordaments dels rius, les quals configuraven un espai poc propici per als assentaments humans, tant per la insalubritat d'aquestes terres marjalencques com precisament pel perill que representen les crescudes del riu. Així, Barbaza (1988), comenta que els emplaçaments humans més antics ja busquen els turons que s'enlairaen per sobre dels dipòsits quaternaris a fi d'evitar les riudades.

Per aquest motiu, les poblacions permanents eviten els espais inundables i es tendeixen a situar en les terrasses del riu (Verges, Jafre, Colomers i Gualta), o bé en el *piedmont* del Montgrí (Bellcaire, Ullà, Torroella, l'Estartit i l'Escala). Les societats agràries tradicionals del Baix Ter van aprofitar totes les possibilitats que els oferia el medi per a adaptar-se als desastres que ocasionava l'aigua. Segons Barbaza (1988), les avingudes del Ter i del Daró han jugat un paper molt més important en la configuració dels assentaments en aquest territori, que les preocupacions defensiva o àdhuc la insalubri-

MUSEU DEL MONTGRÍ I DEL BAIX TER

Hortes inundades situades al costat del riu Ter a Torroella de Montgrí.

tat (Torroella, per exemple, va tenir sempre la reputació de vila malsana, en la qual les febres eren un mal endèmic).

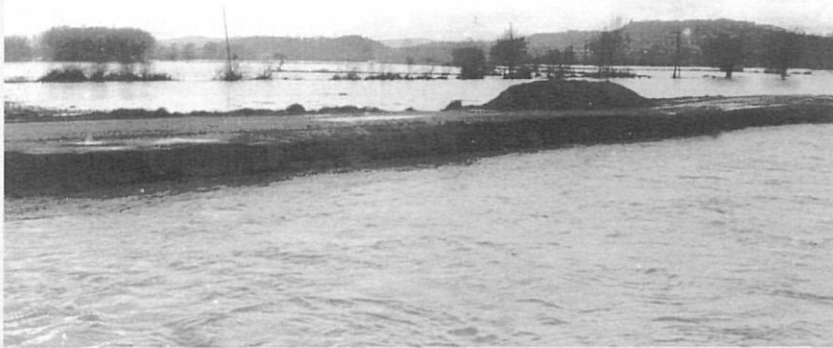
Aquesta localització estratègica dels assentaments humans en l'espai que conforma el Baix Ter respon a una forma d'adaptació enfront les avingudes del riu molt primitiva i precària, però a la vegada molt útil i eficaç, que aïlla la població de les avingudes ordinàries del riu.

La història de l'assentament humà explica com en la majoria de les inundacions ocorregudes en el Baix Ter, l'aigua no arriba als nuclis de població. Malgrat tot, en alguns episodis d'inundació, com per exemple, l'ocorregut el 7 d'octubre de 1919, l'aigua arriba a la plaça del poble d'Ullà i Torroella de Montgrí queda aïllada. En la inundació esdevinguda el desembre de 1932, altra vegada s'inunda Ullà i també algunes cases de Torroella, Gualta, Canet de Verges i alguns masos aïllats situats al bell mig de la plana inundable. Un aiguat que va inundar gairebé totes les poblacions del Baix Ter va ser el conegut popular-

ment com l'Aiguat de Sant Lluç, ocorregut els dies 17 i 18 d'octubre de 1940. Aquesta avinguda ha estat la més important del present segle, i les aigües van inundar tota la plana del Baix Ter. El riu Ter va arrabassar el seu curs primitiu cap a l'Escala i es va ajuntar amb les aigües desbordades del Fluvià. En altres episodis d'inundació més recents, s'han inundat algunes vegades els pobles situats a la ribera del Daró, principalment Gualta i Serra de Daró.

Tot i que les aigües del riu Ter sovint han esdevingut un risc per als habitants del Baix Ter, aquestes també han suposat un recurs molt important per a la seva economia de caràcter eminentment agrícola. Malgrat tot, l'agricultura és òbviament el sector productiu més vulnerable als desbordaments dels rius. Les inundacions malmeten o destrueixen completament les collites, les infraestructures agràries i els mateixos camps de conreu. Tanmateix no s'ha d'oblidar el paper positiu de les avingudes pel que fa a la regeneració dels sòls (amb aportació de llims i matèria orgànica que manté la fertilitat dels camps) i a la constitució de pastures estacionals també alimentades per les crescudes.

Cal remarcar que els tipus i distribució dels conreus situats dins el perímetre d'avinguda mostren una certa adaptació a les inundacions. Així, normalment al costat de la llera del riu hi ha plantacions d'arbres de ribera que tenen la funció de fixar la terra dels marges i així d'alguna manera canalitzar el curs d'aigua. A vegades, però, aquestes plantacions poden representar un factor agreujador del risc, en convertir-se els arbres arrossegats per l'avinguda en repeses on l'aigua s'hi pot acumular. Antigament, més enllà de les plantacions d'arbres s'hi situaven les «closes», és a dir, els prats naturals que alimentaven la ramaderia. Finalment, allunyats el màxim possible de les aigües, s'hi localitzen els cereals i els fruiters. Evidentment, és una mesura d'adaptació útil per a les avingudes ordinàries, encara que no gaire efectiva per a una avinguda extraordinària.

Camps inundats entre Gualta i Torroella de Montgrí en l'avinguda del 1969 en la qual es van desbordar els rius Ter i Daró. D'aquest últim, encara no s'havia realitzat la canalització.

Principals obres d'infraestructura hidràulica

Al Baix Ter, des del segle XVIII es comencen a construir diverses obres d'infraestructura hidràulica amb la finalitat de bonificar aquest espai. Han estat moltes i variades les obres projectades i realitzades, per tal de prevenir les inundacions i, al mateix temps, millorar els rendiments de les terres. Així, el curs del Ter en el seu tram inferior s'ha canviat almenys dues vegades; s'han construït llargues i gruixudes motes laterals a les dues ribes del riu i, també s'han realitzat una sèrie de petits embassaments, sèquies i regs que a més d'evitar els efectes dels aiguats han estat aprofitats per convertir terres de secà en regadiu. Les principals obres d'infraestructura hidràulica que s'han realitzat o projectat al llarg del segle XX han estat les següents:

Obres de reconstrucció i millora d'infraestructures hidràuliques: L'any 1916 es va reparar el pont de Verges, danyat per la inundació ocorreguda el juny de 1915. L'any 1919, com a conseqüència de la inundació esdevinguda el 7 d'octubre es porten a terme algunes obres públiques com la construcció de la carretera de Gualta a Parlavà. En

l'avinguda de 1932 es trenca la mota de defensa en el terme de Verges. Per aquest motiu, l'Ajuntament de Verges presenta el «Expediente para la realización de las obras de reparación de la mota y construcción de un muro de defensa en el Pla de Munt».

Obres de prevenció de les inundacions: L'any 1918 se sol·licita a l'Estat l'enllitament del riu Daró per tal d'evitar les freqüents inundacions. L'any 1920, l'Ajuntament de Girona realitza un informe sobre les inundacions des de la capital fins a la desembocadura del riu, i proposa un pla integral d'endegament hidràulic d'aquest tram. L'any 1935, els ajuntaments de Torroella de Montgrí i Ullà demanen als «Servicios Hidráulicos del Pirineo Oriental» que se'ls inclogui en el «Plan General de Encauzamientos y Defensas contra las avenidas de los ríos», per tal d'evitar possibles danys provocats per les inundacions. L'any 1940, s'inaugura el «Puente del Teniente General Orgaz», a Torroella de Montgrí, sobre el riu Ter. L'any 1960 es regula el curs del riu Daró des del Castell d'Empordà i fins a Gualta. També s'obre el canal des del pont de Gualta i fins el riu Ter. L'any 1963, es comença a construir

el pantà de Susqueda amb l'objectiu principal, segons els seus promotors, de regular les avingudes del Ter en els seus trams mig i baix i canalitzar les aigües cap a les zones de reg gironines, alhora de servir de magatzem d'aigua per a la ciutat de Barcelona. L'any 1965, es proposa el projecte de millorament del curs del riu Ter des de Verges fins al mar. Fou un projecte molt ambiciós que només va acabar portant-se a la pràctica parcialment. L'any 1973 s'acaben les obres de condicionament del Baix Ter a partir de la desembocadura del riu Daró fins al mar. L'any 1982, s'aprova el «Expediente que comprende los antecedentes para gestionar la limpieza y encauzamiento del río Ter en los términos municipales de Verges, la Tallada, Ullà y Jafre». Per acabar, l'última obra que s'ha iniciat a l'any 1992, ha estat la construcció d'un nou pont sobre el riu Daró al seu pas per Gualta, per tal d'evitar el desbordament de les aigües en actuar el pont existent com a presa quan el cabal del riu és molt elevat.

Obres de millora dels regadius: L'any 1971, s'aprova el «Proyecto General de las Obras Hidráulicas por aspersión en el Bajo Ter». Aquest projecte se suspèn l'any 1973, perquè els pagesos al·leguen que aquesta zona no és apta per al regadiu en aspersió. L'any 1982, la Direcció General de Obras Hidráulicas aprova el «Proyecto de Construcción del Canal Principal de la zona regable del Bajo Ter, margen izquierdo». L'any 1987, la Generalitat de Catalunya i la Confederación Hidrográfica del Pirineo Oriental aproven tècnicament el «Projecte modificat de construcció del canal principal de la zona regable del Baix Ter, marge esquerre». Aquest projecte mai no s'ha dut a terme.

Com es pot deduir a partir d'aquesta cronologia d'obres hidràuliques, realitzades durant el segle XX, el paper d'aquestes obres d'infraestructura és molt important ja que constitueixen la forma d'adaptació prioritària a les avingudes del riu en la plana d'inundació del Baix Ter.

El risc d'inundació en el model agro-turístic o modern

A la nostra àrea d'estudi, a partir de la dècada del 1960 s'hi ha consolidat un sector turístic important. La penetració del turisme en aquesta zona no ha estat generalitzada i, així, molts nuclis, sobretot de l'interior, han mantingut una forta personalitat agrícola. Tot el contrari ha passat en els nuclis litorals, on l'expansió del turisme ha estat molt intensa. Com a conseqüència, en aquests espais turístics ha augmentat la vulnerabilitat a lesavingudes dels rius, per causa simplement de l'augment de l'ocupació humana en llocs on el risc d'inundació és molt elevat. El desenvolupament turístic no ha tingut present que sovint aquests espais esdevenen àrees inundables per causa de la configuració morfològica (abundància de zones planes o deprimides i de mediocre drenatge natural) de molts sectors del litoral. La intensa urbanització que ha experimentat l'àrea inundable del Baix Ter a partir dels anys 60, especialment en les zones més properes a la desembocadura del Ter i el Daró, demostra aquest fet.

Urbanitzacions i càmpings s'hi han instal·lat de manera indiscriminada buscant l'atractiu turístic que representa situar-se a primera línia de

mar, però sense tenir en compte el risc associat a un possible desbordament dels rius que hi desemboquen. Tot i que els ajuntaments i altres institucions democràtiques a partir de 1979 disposen d'un cert grau de control sobre l'expansió urbanística d'aquests nuclis turístics, en l'actualitat la majoria dels nous plans d'urbanisme es continuen mostrant insensibles al risc d'inundació.

El nucli urbà de l'Estartit, per la seva ubicació geogràfica i pel procés de creixement accelerat que ha experimentat en els darrers anys, és una de les zones més vulnerables de tot el Baix Ter. Cal recordar que en la inundació del 26 d'octubre de 1991, en la qual van caure 123 l/m², l'Estartit va quedar incomunicat per carretera durant gairebé tres hores i es van inundar comerços i domicilis particulars de molts carrers d'aquesta població.

Conclusió

La potencialitat agrícola del Baix Ter ha fet que al llarg dels segles s'hi hagi instal·lat una població considerable però no nombrosa, dedicada a l'agricultura i amb força mecanismes de minimització de la vulnerabilitat i de maximització de l'adaptació al risc d'inundacions. En certes ocasions, però, el balanç entre vulnerabilitat i adaptació ha

estat favorable a la primera i així, s'han produït episodis catastròfics molt importants.

A partir dels anys 60, amb l'expansió del turisme, es produeixen molts canvis en aquest espai. Aquesta transformació fa que es perdi el respecte que històricament s'havia tingut per la natura i comporta que la població sigui més vulnerable als aiguats. Així, les darreres inundacions catastròfiques que han afectat el Baix Ter han inundat gran part de les poblacions situades a la costa. Per aquest fet, tot i que durant els propers anys, els aiguats no deixaran d'afectar l'agricultura d'aquest territori, podem aventurar que els pitjors efectes en termes de pèrdues econòmiques es produiran als nuclis turístics.

Dolors Roset és geògrafa.

BIBLIOGRAFIA

- BARBAZA, Y. (1988); *El paisatge humà de la Costa Brava*; Edicions 62; 2 vols.; Barcelona.
- BLAI, Josep (1987); «Les aigües del Baix Ter», dins el *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*.
- CAMPS I ARBOIX, J. (1965); «El Ter i Torroella»; dins el *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*.
- COLLELDEMONT, Pep (1991); «El Baix Ter»; *El Punt*; Girona.

Desastres ocasionats per un temporal de mar a l'Estartit a l'any 1982.

